

Aleksandra Rybaczek

PROCES SKRÓCONY O NIEWAŻNOŚĆ MAŁŻEŃSTWA
PRZED BISKUPEM

List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus*¹, wydany przez papieża Franciszka 15 sierpnia 2015 r., a obowiązujący od dnia 8 grudnia 2015 r., wprowadza możliwość zastosowania w sprawach o nieważność małżeństwa nowej formy procesu – proces skrócony. Jest to jeden z najważniejszych punktów przeprowadzonej reformy zakładającej uproszczenie i przyspieszenie toku spraw dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa. Pomimo swej skróconej procedury jest to proces sądowy, a nie postępowanie administracyjne². Papież Franciszek, zachowując nauczanie swoich poprzedników podkreśla, iż sprawy o nieważność małżeństwa mają być rozpoznawane na drodze sądowej „nie dlatego, że wymaga tego natura rzeczy, ale przede wszystkim dlatego, że wymaga tego konieczność zagwarantowania w najwyższym stopniu ochrony prawdy świętego węzła, a to właśnie zabezpieczają gwarancje porządku sądowego” (MIDI, Preambuła).

MGR LIC. ALEKSANDRA RYBACZEK – doktorant, Katedra Kościelnego Prawa Procesowego, Instytut Prawa Kanonicznego, Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; adres do korespondencji: al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin; e-mail: aleksandra.rybaczek@wp.pl

¹ Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae *Mitis Iudex Dominus Iesus* quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, List apostolski motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015 [dalej cyt.: MIDI].

² Szerzej zob. Daniel 2015b, 540-45.

Instytucja procesu skróconego wprowadza nowe uprawnienia dla małżonków starających się o orzeczenie nieważności małżeństwa. Orzekanie w takich sytuacjach należy wyłącznie do biskupa diecezjalnego. Będąc jednak formą procesu nadzwyczajnego [Greszata-Telusiewicz 2015, 79], postępowanie to prowadzone może być wyłącznie, gdy zachodzą szczególne okoliczności.

1. PRZESŁANKI PROWADZENIA PROCESU SKRÓCONEGO

Aby zaistniała możliwość prowadzenia sprawy z zastosowaniem procesu skróconego muszą zostać spełnione określone warunki. Określa je zreformowany kan. 1683, 1°-2° Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.³: „1° żądanie zostało zgłoszone przez obydwójce małżonków lub przez jednego z nich za zgodą drugiego; 2° przytaczane są okoliczności dotyczące faktów lub osób, poparte zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazują na nieważność”.

Pierwszym, koniecznym warunkiem wszczęcia procesu skróconego jest zgodne żądanie małżonków. Wówczas obydwie strony wnoszą w sposób bezsprzeczny o stwierdzenie nieważności ich małżeństwa, czego wyrazem jest wspólne podpisanie skargi powodowej⁴. Ponadto żądanie wysunięte przez jednego z małżonków może być poparte zgodą drugiego⁵. Jednak sama świadomość złożenia skargi przez małżonka nie wystarczy, zgodnie bo-

³ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: *Kodeks Prawa Kanonicznego*, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984 [dalej cyt.: KPK/83].

⁴ Możliwość prowadzenia sprawy o nieważność małżeństwa na zgodny wniosek stron została wskazana w zreformowanym przez MIDI kan. 1676 § 1; ponadto formalnie pierwsze dopuszczenie możliwości wspólnego żądania małżonków zawarte zostało w art. 102 Instrukcji procesowej *Dignitas connubii*: „Jeśli obydwójce małżonkowie proszą o stwierdzenie nieważności małżeństwa (...)”, zob. Pontificium Consilium de Legum Textibus, *Instructio servanda a tribunalibus dioecesis et interdioecesis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii* (25.01.2005), „Communications” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: *Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”*, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007 [dalej cyt.: DC].

⁵ Na temat możliwości i sposobów wyrażenia zgody przez drugiego małżonka oraz opinii kanonistów w tej kwestii zob. szerzej Góralski 2017, 61-68.

wiem z odpowiedziami Papieskiej Rady Tekstów Prawnych⁶, zgoda drugiego małżonka nie może być domniemana, lecz wyrażona w sposób niebudzący wątpliwości. Zgodność małżonków powinna dotyczyć nie tylko wszczęcia procesu w trybie skróconym, ale również tytułu nieważności małżeństwa, zgłoszenia środków dowodowych czy zobowiązania się do uczestniczenia w postępowaniu [Adamowicz 2015, 166-67; Greszata-Telusiewicz 2015, 83; Nowicka 2016, 111].

Drugim niezbędnym warunkiem prowadzenia procesu skróconego jest istnienie okoliczności dotyczących faktów lub osób, popartych zeznaniami lub dokumentami, które nie wymagają przeprowadzenia dokładniejszego badania albo dochodzenia oraz w sposób oczywisty wskazujących na nieważność małżeństwa. Zgodnie z art. 14 § 1 *Zasad proceduralnych* w sprawach o stwierdzenie nieważności małżeństwa dołączonych do MIDI, do okoliczności wskazujących w sposób oczywisty na nieważność małżeństwa należą: „taki brak wiary, który może prowadzić do symulacji konsensu lub błędu determinującego wolę, krótki czas pożycia małżeńskiego, aborcja dokonana dla uniknięcia zrodzenia potomstwa, uporczywe pozostawanie w relacji pozamałżeńskiej w czasie zawierania małżeństwa lub wkrótce po ślubie, podstępne zatajenie bezpłodności, poważnej choroby zakaźnej, potomstwa z wcześniejszego związku lub pozbawienia wolności, zawarcie małżeństwa z przyczyny całkowicie obcej życiu małżeńskiemu lub wynikającej z nieoczekiwanej ciąży kobiety, użycie przemocy fizycznej w celu wymuszenia konsensu oraz brak używania rozumu potwierdzony dokumentacją medyczną”⁷.

Powyższe okoliczności nie stanowią nowych tytułów nieważności małżeństwa⁸. Dotyczą one jednak podejrzania defektów konsensu małżeńskiego w postaci symulacji, podstępnego wprowadzenia w błąd, braku używania rozumu, poważnego braku rozeznania oceniającego oraz niezdolności

⁶ Pontificium Concilium De Legum Textibus, Responsum ad dubium circa can. 1683 CIC del 1 ottobre 2015, Prot. N. 15138/2015, <http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html> [dostęp: 6.03.2017]; zob. szerzej Gałkowski 2016, 39-41.

⁷ Zob. szerzej na temat wymienionych okoliczności Adamowicz 2015, 100-107; Nowicka 2015, 43-60; Wenz 2016, 320-63.

⁸ Tribunale Apostolico Della Rota Romana, *Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus*, Città del Vaticano, gennaio 2016 [brak daty dziennej dokumentu; na karcie tytułowej znajduje się informacja: „Watykan, styczeń 2016”; dalej cyt.: Subsidium aplikacyjne]; tekst polski w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2c%20polacco.pdf> [dostęp: 28.07.2017], s. 33.

do podjęcia istotnych obowiązków małżeńskich. W konsekwencji można stwierdzić, że prawie każdy istniejący do tej pory tytuł nieważności małżeństwa może być rozpatrywany w drodze procesu biskupiego [Adamowicz 2015, 108]. Jednakże zachować należy przy tym warunek oczywistości wskazywania na nieważność zawartego małżeństwa w postaci takiej siły dowodów, która pozwala na „samodzielne wytworzenie pewności moralnej” [Majer 2015, 168-69].

2. BISKUP JAKO GŁÓWNA POSTAĆ W PROCESIE SKRÓCONYM

Jednym z podstawowych obowiązków biskupa diecezjalnego jest rządzenie powierzonym mu Kościołem partykularnym, w związku z czym posiada władzę ustawodawczą, wykonawczą i sędziowską (kan. 391 § 1). W każdej diecezji sędzią pierwszej instancji jest biskup diecezjalny (KPK/83, kan. 1419 § 1; DC, art. 22 § 1), który na mocy prawa Bożego, z chwilą objęcia urzędu staje się sędzią [Grocholewski 1999, 155]⁹.

Zwrot „sam biskup jest sędzią” (*Iipse Episcopus iudex*), użyty jako tytuł III części „Podstawowych założeń” MIDI, świadczy o przypisaniu formy procesu skróconego do urzędu pasterskiego biskupa [Del Pozzo 2016b, 64-65]. Zgodnie bowiem ze zreformowanym kan. 1683: „Jedynie do biskupa diecezjalnego należy orzekanie w sprawach o nieważność małżeństwa w procesie skróconym”. Ponadto duchowni stojący na czele Kościołów partykularnych zrównanych w prawie z diecezją (kan. 381 § 2, 368), nawet jeżeli nie posiadają święceń biskupich, mogą prowadzić proces skrócony [Góralski 2017, 31].

W procesie skróconym biskup diecezjalny występuje jako sędzia jednoosobowo [Leszczyński 2015, 30-31]. P.V. Pinto uważa biskupa za „duszę” tego procesu [Pinto 2015, 44]. Władza biskupa w odniesieniu do tego trybu postępowania sądowego jest osobista i nieprzekazywalna. Oznacza to, iż biskup nie może jej nikomu delegować, a ponadto jego aktywność w tym zakresie jest „obowiązkiem sprawiedliwości” [Góralski 2017, 34]. Ustanowienie sędzią osobiście biskupa ma być gwarancją dla zasady nierozzerwalności małżeństwa, która w procesie skróconym może zostać zagrożona (MIDI, Preambuła IV) [Daniel 2015a, 441-42]. Autorytet moralny biskupa potwierdza w tym wypadku wiarygodność i powagę rozstrzygnięcia [Rozkrut

⁹ Szerzej zob. Pawluk 1990, 183-84.

2015, 42]. I chociaż biskup nie przeprowadza instrukcji sprawy, to wspomagany jest przez osoby wykwalifikowane. Instruktor i asesor uzupełniają czasami ograniczoną wiedzę biskupa w zakresie kanonicznego prawa małżeńskiego, nie zastępując go jednak nigdy w podejmowaniu decyzji. Biskup, dopiero, gdy osobiście nabierze moralnej pewności, wydaje wyrok.

Po zmianach dokonanych przez papieża Franciszka zadaniem biskupów w obszarze sądownictwa kościelnego¹⁰ jest przede wszystkim odnowa struktur i wprowadzenie w życie reformy procesu małżeńskiego. Niepodważalna i wyjątkowa funkcja przypada im jednak w procesie skróconym.

3. OSOBY WSPOMAGAJĄCE BISKUPA W PROWADZENIU PROCESU SKRÓCONEGO

We wszystkie czynności procesowe zaangażowane są kompetentne osoby, które wykonują powierzone im zadania. Dzięki temu postępowanie sądowe przeprowadzane jest z poszanowaniem zasad i przepisów prawa. Sprawy o nieważność małżeństwa należą do spraw dotyczących dobra publicznego Kościoła, dlatego też ustawodawca w sposób szczególny ma na uwadze dbałość o prawidłowe postępowanie i tak jak w przypadku utworzenia procesu skróconego, o dostosowanie instytucji kościelnych do potrzeb wiernych¹¹.

3.1. Wprowadzenie sprawy

Prawidłowe prowadzenie jakiegokolwiek procesu przed sądem kościelnym nie może rozpocząć się bez skargi powodowej złożonej przez uprawnioną do tego osobę. Jest ona elementem koniecznym. „Kto chce kogoś pozwać, musi przedłożyć właściwemu sędziemu skargę powodową, w której przedstawi przedmiot sporu i wyrazi prośbę o posługę sędziego” (kan. 1502). O prowadzenie sprawy w trybie procesu skróconego mogą prosić strony, jeżeli spełnione zostały wymagane przez prawo warunki. Kompetentnym trybunałem jest: „1° trybunał miejsca, w którym małżeństwo zostało zawarte; 2° trybunał miejsca, w którym jedna ze stron lub obie strony mają stałe lub tymczasowe zamieszkanie; 3° trybunał miejsca, w któ-

¹⁰ Na temat zakresu odpowiedzialności biskupa za wymiar sprawiedliwości szerzej zob. Wenz 2016, 185-88.

¹¹ Zob. szerzej Malecha 2015, 151-75.

rym faktycznie trzeba będzie zebrać większość dowodów” (kan. 1672). Zgodnie z Subsydium aplikacyjnym oboje małżonkowie lub jedno z nich za zgodą drugiego powinni złożyć prośbę o proces skrócony do biskupa diecezjalnego i/lub do wikariusza sądowego oraz przedstawić wikariuszowi sądowemu skargę powodową¹². Wydaje się jednak, że zaadresowanie prośby i skargi zarówno do biskupa diecezjalnego, jak i do trybunału czynić będzie zadość wymogom kan. 1504, 1° [Góralski 2017, 170-71].

Skarga powodowa, poza podstawowymi elementami wskazywanymi w przepisach prawa (KPK/83, kan. 1504; DC, art. 116) powinna „1° przedstawić krótko, całościowo i jasno fakty, na których opiera się żądanie; 2° wskazać dowody, które mogłyby być natychmiast zebrane przez sędziego; 3° zawierać w załączeniu dokumenty, na których opiera się żądanie” (kan. 1684). Przedstawiane dowody powinny w sposób oczywisty wskazywać na nieważność małżeństwa, a więc być jasne, pewne, bezsporne, takie, których nie trzeba dodatkowo wyjaśniać. Ich oceny dokonuje wikariusz sądowy [Nowicka 2016, 113-14; Ros Córcoles 2016, 93-94]. Dokumenty dołączane do skargi powinny być „jednoznaczne w swojej treści i nie budzące wątpliwości co do autentyczności”, zeznania zaś „łatwe do uzyskania w terminie wyznaczonym na posiedzenie dowodowe” [Adamowicz 2015, 99-100]. Przed podjęciem czynności wikariusz sądowy powinien mieć pewność, że małżeństwo rozpadło się definitywnie (kan. 1675). Kopia skargi powodowej doręczana jest także obrońcy wężła małżeńskiego, aby wyraził swoją opinię (kan. 1676 § 1).

Decyzję co do przyjęcia skargi powodowej do rozpatrzenia w trybie procesu skróconego podejmuje wikariusz sądowy¹³. Odmawiając stronom prawa do procesu skróconego, nie odmawia im się ogólnego prawa do procesu, a jedynie do konkretnego trybunału [Greszata-Telusiewicz 2015, 83]¹⁴. Jeżeli wikariusz sądowy zdecyduje, że skarga spełnia wszelkie wymogi oraz sprawa ma być prowadzona w procesie skróconym przed biskupem, w dekrete określającym formułę wątpliwości powołuje instruktora i asesora oraz wzywa wszystkich na posiedzenie dowodowe (kan. 1685).

Specyfika procesu skróconego, według którego toczyć powinny się sprawy sugerujące oczywistą nieważność małżeństwa wskazuje, iż tytuł nieważności powinien być tylko jeden. Nie powinno być także miejsca na póź-

¹² Subsydium aplikacyjne, s. 37.

¹³ Zob. szerzej Greszata-Telusiewicz 2016, 197-208.

¹⁴ Zob. szerzej Del Pozzo 2016a, 11-17.

niejszą zmianę formuły wątpliwości¹⁵. Obok określenia przedmiotu sporu, w jednym dekrete wikariusz sądowy powinien również mianować instruktora i asesora – główne osoby wspomagające biskupa w prowadzeniu procesu skróconego.

Zgodnie z art. 16 *Zasad proceduralnych* wikariusz sądowy do funkcji instruktora może powołać zarówno siebie, jak i inną kompetentną osobę. W przypadku trybunału międzydiecezjalnego wikariusz sądowy powinien jednak wyznaczyć instruktora z diecezji, z której pochodzi sprawa¹⁶. Powyższa regulacja stanowi wyraz respektowania zasady bliskości między sędzią i wiernymi [Sosnowski 2015, 78]. Zadania instruktora mogą podjąć się zarówno duchowni, jak i wierni świeccy, którzy odznaczają się dobrymi obyczajami, roztropnością i wiedzą¹⁷. Zdaniem W. Góralskiego instruktor nie musi spełniać wymogów dotyczących posiadania stopnia doktora lub przynajmniej licencjata prawa kanonicznego, które przewidziane są w kan. 1421 § 3, gdyż nie jest sędzią *sensu stricto*, jednakże ze względu na potrzebne kwalifikacje instruktorem powinien być wikariusz sądowy, pomocniczy wikariusz sądowy lub jeden z sędziów diecezjalnych [Góralski 2017, 109-10]. Udział instruktora w procesie skróconym jest obowiązkowy [Majer 2015, 177]. I chociaż zajmuje się on, podobnie jak audytor¹⁸, zbieraniem dowodów, to w obszarze prawa procesowego stanowi pewne *novum*. W procesie skróconym, inaczej niż ma to miejsce w procesie zwyczajnym, zadanie instruktora nie jest związane z orzekaniem w sprawie. Pomimo to instruktor, prowadząc postępowanie dowodowe oraz biorąc udział w konsultacji z biskupem bezpośrednio przed momentem decyzyjnym w sprawie, może mieć istotny wpływ na rozstrzygnięcie [Góralski 2017, 109].

Instruktora, w wypełnianiu powierzonych mu zadań ma wspierać asesor. Jego udział w procesie skróconym jest więc także obligatoryjny, inaczej niż w procesie zwykłym, w którym w przypadku orzekania przez jednego sędziego, tam gdzie to możliwe, powinni mu służyć pomocą dwaj asesory

¹⁵ Należy zgodzić się ze zdaniem G. Núñeza, że instruktor nie może zmienić formuły wątpliwości, gdyż jest to funkcja sędziego, a więc biskupa diecezjalnego, zob. Núñez 2016, 147-48; Majer 2015, 176-77.

¹⁶ Subsydium aplikacyjne, s. 39.

¹⁷ Tamże. Dokładnie takie wymagania stawiane są w kan. 1428 § 2 audytorom. Aplikowanie w ten sposób do osoby instruktora przepisów odnoszących się do funkcji audytora pozwala bez wątpliwości na pełnienie tej funkcji przez osoby świeckie. Konsekwencją tego jest „większe otwarcie na korzystanie z udziału wiernych świeckich w kościelnym wymiarze sprawiedliwości”, zob. Moneta 2016, 56.

¹⁸ Szerzej o audytorze zob. Grocholewski 2000, 369-71; Pikus 2009, 83-90.

(kan. 1673 § 4). Klauzuli „tam, gdzie jest to możliwe” (*ubi fieri possit*) nie należy odnosić do udziału asesora w procesie skróconym [Moneta 2016, 56]. Ważność procesu skróconego bez udziału asesora jest zbyt daleko idącym wnioskiem, z którym nie zgadza się W. Góralski, tym bardziej, że w przepisach dotyczących procesu skróconego nie ma analogicznego zapisu umożliwiającego niepowoływanie asesora [Góralski 2017, 110-11; Majer 2015, 178]. Na asesora mogą zostać powołani zarówno duchowni, jak i wierni świeccy, odznaczający się dobrymi obyczajami oraz mający aprobatę do podjęcia tej funkcji od biskupa diecezjalnego¹⁹. Ponadto, zgodnie z kan. 1673 § 4, do asesora odnoszą się wymogi sprawdzonego życia oraz biegłości w naukach prawnych lub humanistycznych. Pomimo tego, iż asesor to doradca, pozbawiony władzy jurysdykcyjnej i jego funkcja ma charakter wyłącznie pomocniczy i konsultacyjny [Pikus 2009, 81; Sztymiler 2000, 690], wydaje się zgodzić z W. Góralskim, że osoba ją pełniąca powinna mieć bliżej określone przygotowanie z zakresu prawa kanonicznego. Konieczność zaaprobowania przez biskupa diecezjalnego do pełnienia funkcji asesora powinna być tutaj gwarancją powołania kompetentnych osób [Góralski 2017, 111]. Odpowiednim miejscem na doprecyzowanie kwestii dotyczących wymagań odnoszących się do pełnienia funkcji instruktora i asesora może być regulamin trybunału [Napolitano 2015, 561].

Wikariusz sądowy decyduje o osobie instruktora i asesora w konkretnym postępowaniu. Zarówno jednak mianowani do tych funkcji, jak i strony mogą domagać się wyłączenia instruktora czy asesora z uczestniczenia w procesie ze względów na zarzut stronniczości (kan. 1448). W przypadku, gdy prośba o wyłączenie dotyczy biskupa diecezjalnego, to zgodnie z przepisami powstrzymując się od sądenia (kan. 1449 § 3) uniemożliwia on tym samym prowadzenie procesu skróconego. Sprawa musi zostać rozpatrzona w trybie procesu zwykłego [Majer 2015, 179].

Poza opisanymi wyżej osobami, w procesie skróconym, jak i w każdym innym procesie, niezbędny jest udział także notariusza. Potwierdzają to sformułowania zawarte w art. 18 § 2 i art. 20 § 2 *Zasad proceduralnych*, czy w Subsydium aplikacyjnym. Zadania i obowiązki notariusza są analogiczne do tych pełnionych podczas procesu zwykłego (KPK/83, kan. 484; DC, art. 61 § 1).

¹⁹ Subsydium aplikacyjne, s. 39. Wymagania takie stawiane są asesorom w kan. 1424; szerzej zob. Pawlak 2007, 358-62.

3.2. Instrukcja sprawy i dyskusja

W tym samym dekrete wikariusza sądowego, obok określenia przedmiotu sporu, przyjęcia sprawy do rozpatrzenia w trybie skróconym oraz wyznaczenia instruktora i asesora, kolejnym niezbędnym elementem jest wezwanie wszystkich osób, które powinny wziąć udział w procesie na posiedzenie dowodowe (kan. 1685). Zawiadomienie o wyznaczonym miejscu i terminie posiedzenia, którego celem jest przeprowadzenie dowodów skierowane jest do stron, obrońcy węzła małżeńskiego i świadków [Wenz 2016, 315].

Zasady proceduralne w art. 17 przyznają stronom uprawnienie do przedstawienia nie później niż na trzy dni przed posiedzeniem dowodowym propozycji kwestii niezwiązanych do skargi powodowej, co do których mają zostać przesłuchane strony lub świadkowie. Informacja o tej możliwości powinna zostać zawarta w wezwaniu na posiedzenie. Ponadto, jedynie w procesie skróconym strony oraz ich adwokaci mogą uczestniczyć w przesłuchaniu drugiej strony oraz świadków, co czyni proces mniej tajnym [Sztymiler 2015, 141]. Instruktor jest jednak upoważniony do podjęcia innej decyzji w tej kwestii, mając na względzie okoliczności rzeczowe i osobowe (art. 18 § 1 *Zasad proceduralnych*). Zgodnie z założeniem skróconia procedury w analizowanym trybie postępowania wszystkie „odpowiedzi stron i świadków powinny być zredagowane na piśmie przez notariusza, jednakże tylko sumarycznie i w tym co należy do istoty małżeństwa będącego przedmiotem sporu” (art. 18 § 2 *Zasad proceduralnych*).

Dowody powinny zostać zebrane podczas jednego posiedzenia, do czego prowadzić ma ograniczenie środków dowodowych do tych, które mogą być zebrane natychmiast²⁰. Osobą odpowiedzialną za cały przebieg postępowania dowodowego jest instruktor. On czuwa nad porządkiem sesji oraz podejmuje decyzje w zakresie przeprowadzenia konkretnych dowodów²¹. Po zebraniu dowodów instruktor ma wyznaczyć termin piętnastu dni na przedstawienie uwag na korzyść węzła małżeńskiego oraz wniosków obrończych stron (kan. 1686). W procesie skróconym nie ma publikacji akt. Uwagi obrońcy węzła są obligatoryjne, podczas gdy strony nie mają obowiązku przedstawiania swoich wniosków [Majer 2015, 183-84].

²⁰ Są to cechy wskazujące na specyfikę procesu skróconego, chociaż nie mają one charakteru całkowicie wiążącego, Del Pozzo 2016a, 173.

²¹ Na temat przebiegu sesji dowodowej szerzej zob. Góralski 2017, 126-41.

3.3. Przejęcie akt sprawy przez biskupa i rozstrzygnięcie

Cały zebrany podczas instrukcji sprawy materiał przekazywany jest biskupowi diecezjalnemu. Powinien on wówczas zapoznać się z aktami sprawy i rozważyć uwagi obrońcy wężła oraz wnioski obrończe stron. Następnie ma obowiązek skonsultować się z instruktorem i asesorem, odbywając z nimi nawet kilka spotkań [Moneta 2016, 59; Del Pozzo 2016b, 201-202]. Należy jednak podkreślić, iż konsultacja biskupa z instruktorem i asesorem nie tworzy kolegium podejmującego decyzję dotyczącą ważności małżeństwa. Instruktor i asesor nie są upoważnieni do współdecydowania [Góralski 2017, 151-52]. To biskup, jako *iudex natus*, podejmuje decyzję [Wenz 2016, 366].

Jeżeli biskup osiągnął moralną pewność co do nieważności małżeństwa²², wydaje wyrok stwierdzający, że małżeństwo zostało zawarte nieważnie. W przeciwnym razie przekazuje sprawę do procesu zwykłego (kan. 1687 § 1). Pełny tekst wyroku wraz z uzasadnieniem powinien zostać notyfikowany stronom w ciągu miesiąca (kan. 1687 § 2; art. 20 § 1 *Zasad proceduralnych*). Zgodnie z przepisami procesowymi stronie przysługuje prawo do apelacji (kan. 1687 § 3). Wydaje się ona jednak faktycznie bezpodstawna [Greszata-Telusiewicz 2015, 89-91], gdyż małżonkowie otrzymali to, o co zgodnie wcześniej prosili, a więc wyrok stwierdzający ich małżeństwo za nieważnie zawarte.

ZAKOŃCZENIE

Proces biskupi jest istotną nowością w strukturze sądownictwa kościelnego. Jest jednym z najważniejszych punktów reformy wprowadzonej przez papieża Franciszka zakładającej uproszczenie i przyspieszenie toku spraw dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa. Jego charakterystyczną cechą jest orzekanie przez biskupa diecezjalnego, którego „centralna rola w służbie sprawiedliwości” w Kościele partykularnym²³ została przez to podkreślona.

Niniejsza tematyka, jak każda nowa instytucja otwiera możliwości podjęcia badań, które z pewnością przyczynią się do pogłębienia wiedzy na te-

²² Szerzej na temat pewności moralnej w procesie skróconym zob. Dzierżon 2015, 114-24.

²³ Subsydium aplikacyjne, s. 9-10.

mat kościelnego prawa procesowego, przede wszystkim wyjaśniając strukturę i mechanizmy działania utworzonej instytucji. Należy jednak podkreślić, iż prawidłowość przebiegu całego procesu skróconego uzależniona jest od właściwej współpracy wszystkich osób zaangażowanych w jego przeprowadzenie. Dlatego też tak ważne jest posiadanie przez nich odpowiednich kwalifikacji – przymiotów i wiedzy oraz starannego przygotowania do pełnienia powierzonych zadań. Szczegółne zaś zaangażowanie w realizację reformy procesów małżeńskich będzie wymagane od biskupa diecezjalnego, który w większym stopniu będzie teraz *iustus iudex*, a nie tylko *pastor bonus* [Rozkrut 2015, 47; Sobański 1999, 181-96; Paprocki 2015, 601-603].

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski w: Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum, Poznań 1984.
- Franciscus PP., Litterae apostolicae motu proprio datae Mitis Iudex Dominus Iesus quibus canones Codicis Iuris Canonici de Causis ad Matrimonii nullitatem declarandam reformatur (15.08.2015), AAS 107 (2015), s. 958-67; tekst polski w: Franciszek, List apostolski motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus reformujący kanony Kodeksu Prawa Kanonicznego dotyczące spraw o orzeczenie nieważności małżeństwa (tekst łacińsko-polski), Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos, Tarnów 2015.
- Pontificium Consilium de Legum Textibus, Instructio servanda a tribunalibus dioecesanis et interdioecesanis in pertractandis causis nullitatis matrimonii Dignitas connubii (25.01.2005), „Communicationes” 37 (2005), s. 11-92; tekst polski w: Komentarz do Instrukcji Procesowej „Dignitas connubii”, red. T. Rozkrut, Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia w Sandomierzu, Sandomierz 2007.
- Pontificium Concilium De Legum Textibus, Responsum ad dubium circa can. 1683 CIC del 1 ottobre 2015, Prot. N. 15138/2015. <http://www.delegumtextibus.va/content/testilegislativi/it/risposte-particolari/procedure-per-la-dichiarazione-della-nullita-matrimoniale.html> [dostęp: 6.03.2017].
- Tribunale Apostolico Della Rota Romana, Sussidio applicativo del Motu pr. Mitis Iudex Dominus Iesus, Città del Vaticano, gennaio 2016 [brak daty dziennej dokumentu; na karcie tytułowej znajduje się informacja: „Watykan, styczeń 2016”; dalej cyt.: Subsidium aplikacyjne]; tekst polski w: <http://www.rotaromana.va/content/dam/rotaromana/documenti/Sussidio/Subsidium%2c%20polacco.pdf> [dostęp: 28.07.2017].

Literatura

- Adamowicz, Leszek. 2015. „Okoliczności osób i rzeczy zezwalające na prowadzenie procesu skróconego.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 93-108. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Daniel, William. 2015a. “An Analysis of Pope Francis’ 2015 Reform of the General Legislation Governing Causes of Nullity of Marriage.” *The Jurist* 75:429-66.
- Daniel, William. 2015b. “The Abbreviated Matrimonial Process before the Bishop in Cases of Manifest Nullity of Marriage.” *The Jurist* 75:539-91.
- Del Pozzo, Massimo. 2016a. “Considerazioni sui ricorsi della fase introduttiva del giudizio matrimoniale nell’impianto del m. p. Mitis iudex.” *Stato, Chiese e pluralismo confessionale* 34:11-17.
- Del Pozzo, Massimo. 2016b. *Il processo matrimoniale più breve davanti al Vescovo*. Roma: Edizioni Università della Santa Croce.
- Dzierżon, Ginter. 2015. „Pewność moralna w procesie skróconym i w procesie zwykłym.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 109-24. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Gałkowski, Tomasz. 2016. „Papieska Rada ds. Tekstów Prawnych wobec wątpliwości związanych z Listem apostolskim Mitis Iudex Dominus Iesus.” *Ius Matrimoniale* 27, nr 2:21-54.
- Góralski, Wojciech. 2017. *Proces małżeński skrócony przed biskupem*. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Greszata-Telusiewicz, Marta. 2015. „Processus brevior.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 75-92. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Greszata-Telusiewicz, Marta. 2016. „Uprawnienia wikariusza sądowego w processu brevior coram Episcopo według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus.” *Przegląd Prawno-Ekonomiczny* 34, nr 1:197-208.
- Grocholewski, Zenon. 1999. „Zasady inspirujące Księgę VII „De processibus” KPK.” *Ius Matrimoniale* 4:153-80.
- Grocholewski, Zenon. 2000. „Struktura etapu dowodowego procesu.” W *Plenitudo Legis Dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Antoni Dębiński, i Elżbieta Szczot, 355-78. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Leszczyński, Grzegorz. 2015. „Założenia ogólne motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 23-36. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Majer, Piotr. 2015. „Art. 5/Tytuł V Proces małżeński skrócony przed biskupem.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 163-217. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Malecha, Paweł. 2015. „Gwarancja sprawiedliwości oraz reforma procesu małżeńskiego widziana przez pryzmat konieczności jego przyspieszenia i ułatwienia wiernym kontaktu z trybunałem; przygotowanie pracowników i odpowiedzialność biskupa.” *Roczniki Nauk Prawnych* 25, nr 4:151-75.
- Moneta, Paolo. 2016. “La dinamica processuale nel m.p. Mitis Iudex.” *Ius Ecclesiae* 28:39-61.

- Napolitano, Erasmo. 2015. "Il processus brevior nella Lettera Apostolica motu proprio data Mitis Iudex Dominus Iesus." *Monitor Ecclesiasticus* 130, nr 2:549-66.
- Nowicka, Urszula. 2015. „Okoliczności dopuszczające rozpoznanie sprawy o nieważność małżeństwa w procesie skróconym przed biskupem.” *Ius Matrimoniale* 26, nr 3:43-60.
- Nowicka, Urszula. 2016. „Proces skrócony przed biskupem.” *Ius Matrimoniale* 27, nr 1:109-28.
- Núñez, Gerardo. 2016. "El proceso brevior: exigencias y estructura." *Ius Canonicum* 56:135-55.
- Paprocki, Thomas. 2015. "Implementation of Mitis Iudex Dominus Iesus in the Diocese of Springfield in Illinois." *The Jurist* 75:593-605.
- Pawlak, Mikołaj. 2007. „Zadanie asesora w trybunale kościelnym.” W *Kościelne Prawo Procesowe. Materiały i studia*. T. 4, red. Andrzej Dziega, Marta Greszta, i Piotr Telusiewicz, 345-68. Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Pawluk, Tadeusz. 1990. *Prawo Kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*. T. 4, *Dobra doczesne Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*. Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne.
- Pikus, Szymon. 2009. *Niezawisłość sędziego kościelnego*. Lublin-Sandomierz: Wydawnictwo Diecezjalne i Drukarnia.
- Pinto, Pio Vito. 2015. „Reforma procesu w sprawie orzekania nieważności małżeństwa.” *L'Osservatore Romano* (wydanie polskie) 36, nr 11:44-46.
- Ros Córcoles, Julián. 2016. "El vicario judicial y el instructor en los procesos de nulidad matrimonial tras el motu proprio Mitis Iudex." *Ius Canonicum* 56:87-103.
- Rozkrut, Tomasz. 2015. „Odpowiedzialność biskupa diecezjalnego, metropolity oraz konferencji biskupów za współczesny proces małżeński.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 37-52. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Sobański, Remigiusz. 1999. "Iudex veritatem de matrimonio dicit." *Ius Matrimoniale* 4:181-96.
- Sosnowski, Andrzej. 2015. „Art. 1/Tytuł I Właściwość sądu i trybunały.” W *Praktyczny komentarz do Listu apostolskiego motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus papieża Franciszka*, red. Piotr Skonieczny, 55-83. Tarnów: Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej Biblos.
- Sztychmiller, Ryszard. 2000. „Sędziowie i urzędnicy sądowi w służbie praw człowieka.” W *Plenitudo Legis Dilectio. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Bronisławowi W. Zubertowi OFM z okazji 65. rocznicy urodzin*, red. Antoni Dębiński, i Elżbieta Szczot, 681-707. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Sztychmiller, Ryszard. 2015. „Posługa adwokata po Mitis Iudex.” W *Proces małżeński według motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus*, red. Jan Krajczyński, 127-42. Płock: Płocki Instytut Wydawniczy.
- Wenz, Wiesław. 2016. *Proces o nieważność małżeństwa według Motu Proprio Mitis Iudex Dominus Iesus Papieża Franciszka w tradycji kanonicznej*. Wrocław: Papiński Wydział Teologiczny.

Proces skrócony o nieważność małżeństwa przed biskupem

Streszczenie

Papież Franciszek na mocy motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* wprowadził szereg reform dotyczących procesów małżeńskich. Jedną z najważniejszych jest ustanowienie nowej instytucji – procesu skróconego. Postępowanie w sprawach dotyczących stwierdzenia nieważności małżeństwa w trybie procesu skróconego może mieć miejsce jedynie w przypadku zaistnienia szczególnych przesłanek, takich jak zgodna prośba obojga małżonków oraz wystąpienie okoliczności, które poparte dowodami, w sposób oczywisty wskazują na nieważność małżeństwa (kan. 1683).

Wyłącznie do biskupa diecezjalnego należy orzekanie w procesie skróconym, co w sposób szczególny podkreśla jego znaczenie jako pierwszego sędziego w powierzonym mu Kościele partykularnym. Poza biskupem w przebiegu procesu skróconego odpowiednio zaangażowani są także wikariusz sądowy, instruktor oraz asesor. Wikariusz sądowy decyduje, czy sprawa może być rozpatrywana w trybie skróconym oraz powołuje instruktora i asesora – osoby bezpośrednio wspomagające biskupa w procesie. To z nimi bowiem biskup konsultuje się przed podjęciem decyzji dotyczącej nieważności małżeństwa.

Skrócenie procedury w procesie biskupim przejawia się m.in. w odbyciu (co do zasady) jednego posiedzenia dowodowego, po którym akta sprawy przekazywane są do biskupa diecezjalnego. Gdy osiągnie on moralną pewność, stwierdza nieważność małżeństwa. W przeciwnym razie kieruje sprawę do rozpatrzenia w trybie procesu zwykłego.

Wprowadzenie nowej instytucji procesu skróconego ma na celu przyspieszenie i uproszczenie procedur, w żaden sposób nie podważając zasady nierozzerwalności małżeństwa. Zaangażowanie i odpowiednie kwalifikacje osób odpowiedzialnych za przeprowadzenie procesu skróconego są przy tym podstawą prawidłowości i legalności postępowania.

Słowa kluczowe: *Mitis Iudex Dominus Iesus*; proces skrócony; biskup diecezjalny; instruktor; asesor

The Briefer Process of the Nullity of Marriage Before the Bishop

Summary

Pope Francis through motu proprio *Mitis Iudex Dominus Iesus* introduced a series of reforms of marriage processes. The most important of them was introducing the new institution of the briefer matrimonial process. Proceeding with the cases of the nullity of marriage with the briefer process can be taken whenever the petition is proposed by both spouses and in the circumstances of recurring evidences which render the nullity manifest (can. 1683).

Only the diocesan bishop himself is competent to judge cases of the nullity of marriage with the briefer process, which emphasizes his importance as a first judge in the particular Church for which he was entrusted. Excepted bishop, in the briefer process are also involved the judicial vicar, the instructor and the assessor. The judicial vicar decides if case can be treated with the briefer process and he nominates the instructor and the assessor – the main people who support bishop during the process. Furthermore, before making up his mind, bishop consults nullity of marriage with them.

Shortening of the procedure in the briefer matrimonial process manifests itself in a single session for collecting proofs, after which the case acts are taken to the diocesan bishop. After reaching the moral certitude about the nullity of marriage, bishop issues the sentence. Otherwise, he refers the case to the ordinary method.

Introducing the new institution of the briefer matrimonial process is to speed up processes as well as to simplify them, without undermining of the indissolubility of marriage in any case. Involvement and proper qualifications of the people who are responsible for leading the briefer process are the foundation of appropriate and legal process.

Key words: *Mitis Iudex Dominus Iesus*; briefer process; diocesan bishop; instructor; assessor

Information about Author: ALEKSANDRA RYBACZEK, J.C.L. – Ph.D. student, Department of Church Procedural Law, Institute of Canon Law, Faculty of Law, Canon Law and Administration at the John Paul II Catholic University of Lublin; al. Racławickie 14, 20-950 Lublin, Poland; e-mail: aleksandra.rybaczek@wp.pl